

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістра
(освітній ступінь)

на тему:

**«ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи ПО-21м(з)
спеціальності 013 «Початкова освіта», ОС «магістр»
(шифр і назва напрямку підготовки, спеціальності)

Лешанич Мар'яна Юріївна
(прізвище та ініціали студента)

Керівник канд.пед.наук, доц.Фенцик О.М.
(прізвище та ініціали)

Рецензент д-р.пед.наук, проф. Опачко М.Ф.
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	8
1.1. Загальна характеристика базових понять дослідження	8
1.2. Психолого-педагогічні аспекти формування культури спілкування молодших школярів	25
1.3. Аналіз чинних програм і підручників з української мови для учнів 1 – 4 класів в контексті проблеми дослідження	37
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	47
2.1. Стан сформованості навичок культури спілкування молодших школярів	47
2.2. Змістово-методичні аспекти роботи з формування культури спілкування в учнів	54
2.3. Результати експериментально-дослідного навчання	72
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку національної школи характеризується посиленням уваги до освіти, потребою формування мовної особистості зі свідомим ставленням до рідної мови, мовленнєвою активністю пізнання і впливу, високою культурою спілкування в різних життєвих ситуаціях. У цьому зв'язку актуальності набуває проблема виховання особистості з високим рівнем комунікабельності і гуманістичної спрямованості, що зумовлює необхідність формування культури спілкування школярів ще в початковій ланці освіти, оскільки саме в цей віковий період відбуваються істотні зрушення в розумовому розвитку і духовному зростанні дітей.

Серед базових освітніх галузей, які формують різнобічно розвинену особистість, важливе місце посідає мовно-літературна. Формування мовної особистості – людини, яка володіє скарбами рідної мови, мовленнєвими вміннями і навичками, дбає про красу і вдосконалення власного мовлення, сповідує ідеали національної культури – одна із найважливіших проблем сучасної школи. Метою початкового курсу мовно-літературної освіти є розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей.

На сучасному етапі знання й уміння з мови розглядають не стільки як самоціль, а як засіб розвитку особистості учня. Тому до основних завдань перебудови шкільної мовної освіти в Україні належить посилення її розвивальної функції. Відповідно до Концепції Нової української школи, Державного стандарту початкової загальної освіти (2018) однією з ключових компетентностей є комунікативна компетентність — здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями. Поява нових можливостей для розкриття потенціалу мовної особистості школярів висуває високі вимоги до рівня володіння українською мовою як засобом спілкування, пізнання і впливу. Тому закономірною є актуальність проблеми формування культури спілкування молодших школярів.

Проблема культури мовлення завжди була у центрі посиленої уваги вітчизняних лінгвістів і методистів (Н.Бабич, І.Білодід, О.Біляєв, С.Єрмоленко, М. Жовтобрюх, А. Каніщенко, А.Коваль, Л.Мацько, М. Пентилюк, М.Пилинський, В.Русанівський та ін.). Ученими визначено питання мовної культури людини та суспільства, теорії мовної норми, комунікативні якості культури мовлення, психологічний та психолінгвістичний аспекти породження та особливостей усномовленнєвих висловлювань, які досліджували Л.Виготський, М.Жинкін, І.Зимня, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, І. Синиця та ін.

Окремі аспекти розвитку мовленнєвої культури школярів початкової ланки знаходимо, аналізуючи дослідження методичного характеру: становлення і розвиток орфоепічних норм мовлення молодших школярів (М.Микитин), прийоми вироблення у дітей навичок україномовного етикету (Р.Миронюк), формування орфографічних норм української мови у молодших школярів (Р.Черновол-Ткаченко) тощо.

Науковому розв'язанню окремих аспектів проблеми сприяли дослідження І. Цимбалюка, який визначив сутність поняття «культура спілкування»; Л. Божович, яка проаналізувала культуру спілкування молодших школярів; В. Любашина та О. Сербенська досліджували процес формування культури спілкування школярів.

Водночас аналіз наукового фонду на тлі багатогранності вивчення досліджуваної проблеми дозволив констатувати, що, незважаючи на розширення напрямів досліджень у аспекті формування комунікативно-мовленнєвої компетенції учнів початкової школи, й досі переважно поза увагою дослідників залишається змістово-методичний аспект формування культури спілкування дітей молодшого шкільного віку.

Отже, актуальність, педагогічна значущість проблеми та необхідність подальшого наукового пошуку шляхів їх вирішення зумовили вибір теми дослідження «Формування культури спілкування у здобувачів початкової освіти на уроках української мови».

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу проблеми дослідження та узагальнення педагогічного досвіду обґрунтувати й

експериментально перевірити ефективність системи вправ як засобу формування культури спілкування у здобувачів початкової освіти на уроках української мови.

Відповідно до мети визначено основні **завдання** дослідження:

1) на основі аналізу наукової літератури уточнити структуру й зміст поняття «культура спілкування»;

2) проаналізувати психолого-педагогічні аспекти формування культури спілкування молодших школярів та зміст програми мовно-літературної галузі (українська мова) в контексті досліджуваної проблеми;

3) з'ясувати стан сформованості навичок культури спілкування молодших школярів у шкільній практиці;

4) укласти систему вправ та визначити умови, які сприяють успішному їх застосуванню для формування культури спілкування учнів початкових класів на уроках української мови, апробувати їх в процесі експериментального навчання.

Об'єкт дослідження – процес формування культури спілкування молодших школярів.

Предмет дослідження – змістово-методичні аспекти формування культури спілкування здобувачів початкової освіти на уроках української мови.

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань використано такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, синтез, порівняння, моделювання, узагальнення; *емпіричні*: анкетування, бесіда, пряме і непряме спостереження, тестування – використовувалися з метою обґрунтування сутності та особливості формування культури спілкування молодших школярів та визначення оптимальних педагогічних умов для його формування.

Практичне значення визначається спрямованістю на підвищення рівня культури спілкування учнів. Запропоновано систему вправ і завдань, спрямованих на формування культури спілкування школярів.

Базою дослідження була Стужицька ЗОШ I-III ст. Великоберезнянського району Закарпатської області (як експериментальна) У дослідженні взяли участь 8 вчителів початкових класів та 46 учнів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертації обговорювалися на наукових семінарах кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти, на III Міжнародній науково-практичній конференції « Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах інтеграції» (Мукачево, 24-25 жовтня 2019 р.).

Публікації. Основні положення дипломної роботи опубліковані в збірнику матеріалів науково-практичної конференції.

1. Лишанич М.Ю. Дидактичні умови формування культури спілкування молодших школярів на уроках української мови/ М.Ю. Лишанич, О. М. Фенцик // «Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)»: збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 жовтня 2019 року – Львів, 2019. – С.95-97.

2. Лишанич М.Ю. Формування у молодших школярів культури спілкування/ М.Ю. Лишанич//«Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторах»): збірник тез доповідей за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 07 листопада 2019 р. – м. Мукачево, МДУ. – С. 56-60.

Структура та обсяг наукової роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (80 найменувань). У роботі наведено 7 таблиць. Загальний обсяг роботи складає 92 сторінки.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми формування культури спілкування здобувачів початкової освіти на уроках української мови дозволило сформулювати такі висновки:

1. Для розуміння суті поняття «культура спілкування» зроблено огляд праць, який дав підстави для висновку, що культура спілкування є складовою культури людини в цілому і містить три компоненти: психологічний (здатність розпізнавати психологічні настрої співрозмовника, адекватно реагувати на його поведінку), моральний (поєднання моральної свідомості і відповідної культури поведінки у різних життєвих ситуаціях) і мовленнєвий (дотримання культури мовлення, мовленнєвого етикету в щоденних ситуаціях спілкування).

2. Огляд педагогічної, психологічної і методичної літератури засвідчив, що проблема формування культури спілкування в учнів початкових класів на уроках української мови недостатньо досліджена, що дало підстави для висновків про доцільність і своєчасність створення системи роботи з формування вмінь культури спілкування. У сучасних підходах до навчання української мови формування культури спілкування в учнів розглядається як один із істотних критеріїв досягнення їхнього мовленнєвого розвитку: це вміння поєднувати правила культури поведінки, дотримання норм культури мовлення і використання формул мовленнєвого етикету у відповідних ситуаціях спілкування.

3. Аналіз програм з української мови засвідчив, що освітні програми для Нової української школи позитивно відрізняється від попередніх програм тим, що в них приділяється більше уваги роботі з формування культури спілкування учнів 1-4 класів. Відповідні програмові вимоги щодо мовних і мовленнєво-комунікативних умінь і навичок, загальної мовно-мовленнєво-комунікативної компетентності учнів початкових класів сформульовано в освітніх програмах відповідно до кожного класу.

4. У дослідженні визначено критерії і рівні формування культури спілкування, проведено спостереження за наявністю умінь і навичок відповідно до кожного з критеріїв: активність учнів у процесі спілкування, словниковий

запас учнів, дотримання правил спілкування, відповідність позамовних засобів ситуації спілкування, досягнення мовленнєво-комунікативної мети спілкування. Аналіз стану формування культури спілкування в шкільній практиці, результатів констатувальних зрізів, проведених серед учнів 3-їх класів виявив, що на уроках української мови проводиться недостатня робота з розвитку вмінь і навичок культурного спілкування, вона має епізодичний, нецілеспрямований характер.

5. Опрацювання лінгвістичної, психологічної і методичної літератури, педагогічне спостереження дозволило зробити висновки, що формування культури спілкування забезпечується відповідними дидактичними умовами: системність і послідовність у роботі над збагаченням мовлення учнів комунікативно значущими мовними одиницями; формування культури спілкування у взаємозв'язку з розвитком культури мовлення, мовленнєвого етикету, культури поведінки, з вихованням; постійне стимулювання учнів до активної діалогічної діяльності, найвищим виявом якої є творчість; урахування компетентнісного підходу до вивчення лексико-граматичних тем; упровадження на уроках української мови системи вправ і завдань, яка спонукала б учнів до продуктивних видів діалогічної діяльності з урахуванням ситуації спілкування.

6. Дослідження показало, що формування культури спілкування молодших школярів на уроках української мови відбувається насамперед засобом виконання системи вправ і завдань в усіх видах мовленнєвої діяльності: під час сприймання (аудіювання і читання) і продукування (говоріння і письмо), дотримуючись правил спілкування; уміння вести діалог, монолог в усній і письмовій формах відповідно до ситуації спілкування, користуючись формулами українського мовленнєвого етикету. До вправ визначено такі вимоги: зміст вправи має відповідати життєвому досвіду учнів; наявність мотиваційного аспекту; вправи повинні бути комунікативно спрямованими; кількість вправ і завдань (повинна бути достатньою для формування навичок культурного спілкування); доступність виконання вправ і завдань (учні повинні розуміти мету, зміст вправи і етапи її виконання); добір вправ і завдань

(повинен ґрунтуватися на поступовому ускладненні, різноманітності умов виконання, послідовному і систематичному їх виконанні); контроль за виконанням (виконання вправ і завдань постійно контролювати, аналізувати, формувати навички самоконтролю і оцінювання виконаних дій). Проте основним напрямом роботи у формуванні вмінь культури спілкування було створення ситуацій спілкування (максимально наближених до життєвих), у яких учні набували навичок орієнтуватися в ситуації, вести діалог, використовуючи формули мовленнєвого етикету і збагачуючи лексичний запас.

7. У процесі дослідження з'ясовано, що успішність роботи з формування вмінь культури спілкування залежить від раціонального використання активних форм роботи учнів на уроках, методів навчання (пояснення вчителя, бесіда, виконання вправ і завдань, спостереження за мовним процесом, робота з літературою; інтерактивне навчання: моделювання життєвих ситуацій, сюжетно-рольові ігри, робота в парах, групах та ін.), від засобів навчання (у т.ч. і мультимедійних). Аналіз результатів експериментального навчання свідчить про ефективність роботи з формування вмінь культури спілкування молодших школярів, оскільки на контрольному етапі експерименту в учнів експериментальних класів зріс загальний рівень сформованості культури спілкування, що було забезпечено запропонованою нами системою вправ і завдань, спрямованою на формування означених умінь в усіх видах мовленнєвої діяльності, урахуванням вікових особливостей учнів, використанням різних видів і форм навчальної діяльності, застосуванням різноманітних методів і засобів навчання. Проведене дослідження не претендує на всебічний розгляд формування культури спілкування у школярів. Оскільки досліджувалася проблема формування культури спілкування на уроках української мови в учнів, то до подальших напрямів дослідження проблеми вважаємо за доцільне віднести простеження залежності культури спілкування учнів від культури мовлення вчителів та батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Д. Лінгво-психологічні основи навчання і вивчення мови / Н. Д. Бабич. – Чернівці : Рута, 2000. – 174 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : Підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади : Навч.-метод. посібник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
5. Білоусенко П. І. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови / П. І. Білоусенко, В. В. Явір. – К. : Освіта, 2012. – 128 с.
6. Богдан С. К. Мовний етикет українців : традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1989. – 476 с.
7. Богданова О. С. Содержание и методика этических бесед с младшими школьниками / О. С. Богданова, О. Д. Калинина. – М. : Просвещение, 2002. – 160 с.
8. Бушелева Б. В. Воспитание культуры общения школьников // Проблемы общения и воспитание. / Под ред. Л. П. Бугеовой и др. – Тарту: Изд-во Тарт. гос. ун-та, 2014. – Ч. 1. – С. 133–141.
9. Бушелева Б. В. Поговорим о воспитанности : Кн. для учащихся / Б. В. Бушелева. – М. : Просвещение, 2018. – 144 с.
10. Васильева-Гангнус Л. П. Азбука вежливости / Л. П. Васильева-Гангнус. – М. : Педагогика, 2014. – 128 с.
11. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К. : Літера ЛТД, – 2011. – 364 с.
12. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі : [метод. посібн.] / М.С. Вашуленко. – К. : Освіта, – 2018. – 400 с.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Т. В. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.
14. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1984. – 254 с.
15. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика-пресс, 1999. – 226 с.
16. Гавриш Н. В. Розвиток словесної творчості дітей як педагогічна проблема /Н. В. Гавриш // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. - Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2000. -Вип.12. - С.5–12.
17. Галаєвська Людмила. Ситуативні завдання у формуванні культури спілкування на уроках української мови в старшій школі / Л. Галаєвська // Українська мова і література в школі. - 2011. - № 6. - С. 22-27.
18. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
19. Гозман Л. Я. Психология эмоциональных отношений / Л. Я. Гозман. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 175 с.
20. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
21. Горєєва В. М. Виховання культури поведінки школярів / В. М. Горєєва. – К. : Знання, 1983. – 48 с.
22. Даниленко О. И. Культура общения и её воспитание. Учеб. пособие / О. И.Даниленко. – Л. : ЛГИК, 1989. – 102 с.
23. Державний стандарт початкової загальної освіти // Довідник учителя початкової школи в запитаннях та відповідях / Упоряд. О. В. Ковтун. – Х. : Веста : Видавництво “Ранок”, 2006. – С.80–86.
24. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/B0/derj-standart-pochatk-new.pdf>
25. Джеджер К. В. Формування культури спілкування майбутніх спеціалістів: змістовий аспект/ Джеджер К. В.// Педагогічний процес: теорія і практика

- Зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. – Київ: Едельвейс, 2003. Випуск 2. – С.18-26.
26. Дубовик Світлана. Культура спілкування як складник загальної культури школярів / С. Дубовик // Українська мова і література в школі. - 2012. - № 1. - С. 9-12.
27. Дубовик Світлана. Мовленнєвий етикет як складова культури спілкування молодших школярів / Світлана Дубовик // Українська мова і література в школі : Науково-методичний журнал. - 2009. - № 1. - С. 7-11.
28. Закон України про освіту <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
29. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
30. К психологическому анализу внеклассной воспитательной работы / Ред. М. В. Матюхина. – Волгоград, 1975. – 48 с.
31. Казимирская И. М. Учись быть культурным / И. М. Казимирская. – Мн. : Нар. асвета, 1982. – 48 с.
32. Калмикова Л. Мовленнєва діяльність як проблема психолінгвістики / Л.О. Калмикова // Психолінгвістика. - 2008. - Вип. 2. - С. 20-26.
33. Кобзарь Б. С. Внеклассная и внешкольная воспитательная работа / Б. С. Кобзарь. – К., 1973. – 46 с.
34. Концепція початкової освіти / О.Я.Савченко, Н.М.Бібік, В.О.Мартиненко та ін.. // Початкова школа. – 2016. - № 6. – С. 1 – 4.
35. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
36. Копелюк С. В. Формування культури мовленнєвого спілкування учнів початкової школи засобами новітніх технологій / С. В. Копелюк // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. - 2015. - № 2. - С. 93-96.
37. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра / О. М. Корніяка / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : Міленіум, 2006. – 336 с.

38. Котирло В. К., Кульчицька О. І. Виховання культури поведінки дітей дошкільного віку / В. К. Котирло, О. І. Кульчицька. – К. : Рад. школа, 1963. – 56 с.
39. Лаврентьева Г. П. Культура общения дошкольников / Г. П. Лаврентьева. – К. : Рад. школа, 1988. – 128 с.
40. Ладыженская Т. А. Живое слово: Устная речь как средство и предмет обучения : [учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов] / Т. А. Ладыженская. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
41. Лаптева, Г. В. "Игры для развития эмоций и творческих способностей". Театральные занятия для детей 5-9 лет / Г. В. Лаптева // Практична психологія та соціальна робота : науково-практичний та освітньо-методичний журнал. - 2013. - № 2. - С. 30-41.
42. Лелюх Ю.В. Перспективи комунікативно-мовленнєвого розвитку молодших школярів на уроках читання /Ю.В. Лелюх// Нова педагогічна думка. - 2008. - № 3. - С. 55–58.
43. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – Тарту, 1974. – 219 с.
44. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина. – М. : Педагогика, 1986. – 144 с.
45. Лыганова Л. Б., Браилко Н. В. Культура общения и поведения (сборник материалов семинаров) / Л. Б. Лыганова, Н. В. Браилко. – Херсон : изд-во ШГТ, 2007. – 52 с.
46. Луцан Н. І. Мовленнєвий розвиток учнів початкової школи в умовах полікультурного середовища [Електронний ресурс] / Н. І. Луцан, С. В. Копелюк // ScienceRise. - 2015. - № 6(1). - С. 71-75.
47. Луцан Н. І. Лінгводидактичні засади розвитку вмінь будувати висловлювання у молодшому шкільному віці [Електронний ресурс] / Н. І. Луцан // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. - 2017. - № 4. - С. 300-304.
48. Матюхіна О. А. Словник філософських термінів / О. А. Матюхіна,

- Є. Ф. Сластенко, С. М. Ягодзінський, Л. В. Каднікова, Л. І. Мокляк. – К. : НАУ, 2004. – 808 с.
49. Мудрик А. В. Общение в процессе воспитания [Текст] : учебное пособие для вузов / А. В. Мудрик. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 320 с.
50. Мудрик А. В. Общение как фактор воспитания школьников / А. В. Мудрик. – М. : Педагогика, 1984. – 112 с.
51. Накладова Майя. Будьмо толерантними : Науково-практична конференція / М. Накладова // Початкова школа. - 2018. - № 1. - С. 52-54.
52. Ночевник М. Н. Человеческое общение / М. Н. Ночевник. – М. : Политиздат, 1988. – 127 с.
53. Общение и речь : развитие речи у детей в общении со взрослыми / В. В. Ветрова, Д. Б. Годовикова, М. Г. Елашня / Под ред. М. И. Лисиной. – М. : Педагогика, 1985. – 207 с.
54. Опалюк О. М. Культура спілкування. Психологічні основи професійного спілкування : Навчально-методичний посібник / О. М. Опалюк, Ю. В. Сербалюк. – Кам'янець-Подільський : МЕДОБОРИ, 2004. – 192 с.
55. Пироженко Т. А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т. А. Пироженко; Ин-т психологии им. Г.С.Костюка АПН Украины. - К. : Нора-принт, 2002. - 310 с.
56. Подлевська Неля. Лінгводидактична модель змісту роботи з формування культури спілкування в учнів 5 -6 класів на уроках української мови / Н. Подлевська // Українська мова і література в школі. - 2012. - № 1. - С. 12-18.
57. Подлевська Н. В. Формування вмінь культури спілкування у видах мовленнєвої діяльності. / Н. Подлевська // Українська мова і література у школі. - 2007. - №2. - С. 2–7.
58. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. — К.: Видавництво А.С.К., 2004. — 192 с.
59. Пономарьова К. Формування в молодших школярів уміння будувати

- зв'язні висловлювання / К. Пономарьова // Початкова школа. – 2005. – № 11. – С. 29–33.
60. Приходько Ю. В., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : Навч. посіб. / Ю. В. Приходько, В. І. Юрченко. – К. : Каравела, 2012. – 328 с.
61. Психологічна енциклопедія / Автор-упоряд. О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
62. Рідна мова : підручник для 3 класу загальноосвіт. навч. закл. / М.С.Вашуленко. – К. : Освіта, 2011. – 272 с.
63. Рожило Л. П. Психологічні особливості вироблення мовних умінь і навичок / Л. П. Рожило // Укр. мова і л-ра в шк. – 1986. – № 9. – С. 38–43.
64. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу. / О. Я. Савченко // Початкова школа. 2009. – № 8. – С. 1-6.
65. Слесик К. М. Формування умінь спілкування молодших школярів у позакласній навчально-виховній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 “Теорія навчання” / К. М. Слесик. – Харків, 2003. – 20 с.
66. Словник іншомовних слів / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
67. Соловець Л. О. Робота над фразеологізмами як засіб формування культури спілкування молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 “Теорія і методика навчання української мови” / Л. О. Соловець. – К, 2004. – 20 с.
68. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : В 5 томах. Т. 2. – К., 1976. – 640 с.
69. Таран В. О. Соціальна філософія : Навч. посіб. / В. О. Таран, В. М. Зотов, Н. О. Резанова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 272 с.
70. Тернопільська В. І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / В. І. Тернопільська. – К., 2009. – 41 с.

71. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1 –2 класи. – К.: Т.Д. «Освіта-Центр+», 2018. – 240 с.
72. Типова освітня програма розроблена під керівництвом О.Я. Савченко[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/opublikuvaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/>
73. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1–4 класи [Електронний ресурс] – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>(Дата звернення: 11.01.2017).
74. Ушинский К. Д. Избранные сочинения / К. Д. Ушинский. – М., 1974. – Т. 9. – 438 с.
75. Хміль Ф. І. Ділове спілкування / Ф. І. Хміль. – К. : Академвидав, 2004. – 280 с.
76. Чирва О. Правильне мовленнєве виховання - запорука успішного навчання дитини в школі / О. Чирва // Нова пед. думка. - 2008. - № 3. - С. 67-68.
77. Чмут Т. К. Етика ділового спілкування : Навч. посіб. / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка. – К. : Вікар, 2003. – 223 с.
78. Шалівська Ю. В. Комунікативно-мовленнєвий розвиток молодших школярів на уроках читання: практикум для студентів спеціальності «Початкова освіта» / Ю. В. Шалівська - Рівне: РДГУ, 2017. - 68 с.
79. Шеломенцев В. Н. Этикет и культура общения : учеб. пособие / В. Н. Шеломенцев. – К. : Оверинг, 1995. – 345 с.
80. Шестобуз О. С. Позакласна діяльність як чинник оптимізації процесу формування культури спілкування учнів початкової школи з однолітками / О. С. Шестобуз // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Вип. 601. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – С. 197–205.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>